

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 008(497.11437.6)
ПР

САМУЕЛ БОЛДОЦКИ
Гимназија „Јан Колар”
Бачки Петровац

ИСТОРИЈСКА СВЕСТ И САВЕСТ

Сажетак: Рад упућује на очување народних вредности и на значај културне традиције српског и словачког народа. Везе Срба и Словака су нарочито биле изражене у књижевности, а допринос „доњоземских Словака”, данашњих војвођанских Словака за те везе и односе је неазобилазан. Књига „Сусретање култура”, као битан допринос развоју српско-словачке књижевно-културне узајамности.

Кључне речи: Српско-словачка сарадња, историјска свест, историјска савест, доњоземски Словаци, сусретање култура.

У историји народа постоје раздобља која иза себе остављају дубоке трагове у колективном памћењу њихових припадника, који се онда, у разним варијантама, одражавају у њиховом каснијем историјском стремљењу и деловању. Такво раздобље у историји словачког и српског народа било је у 18. а нарочито 19. веку, када започиње њихова значајнија национална еманципација, расте национална свест, осећање националног идентитета али и осећање словенског заједништва а почиње да се развија и српско-

САМУЕЛ БОЛДОЦКИ

словачка сарадња у оквирима тадашње Угарске. Значајни представници оба народа били су тада свесни да њихова народна егзистенција директно зависи од степена очувања народне традиције и културних вредности, тако да су били, чак, природни захтеви Срба аустријском цару из времена Велике сеобе Срба под вођством Арсенија III Чарнојевића (1960) да се његовим изричитим патентом унапред дозволе сви национално-црквени празници према старом календару а тиме створе и услови за верско едукациони рад.

Од 1730 год., како наводи академик Јан Кмећ, (Slovensko-srbská spolupráca v matičnom duchu koncom minulého a začiatkom tohto storočia, in: Dolnozemske obrysy slovenskej sebaucty, Spolok Slovákov z Jugoslavije, Bratislava 1994: 6 i 7), Словаци евангелисти, као савезници Срба против католичког унијатизма, су своје развијене средње школе и лицеје, у функцији претприпреме за евангеличке немачке универзитете, широко отварали српским студентима из крајева будуће Војводине, а и турских крајева касније кнежевине, куда су, опет, доста често, међу делимично ослобођене Србе, као људи од поверења за очување српских установа, позивани учитељи, професори, лекари, секретари а и други образовани људи из Словачке, одакле су била и прва четири директора Гимназије у Сремским Карловцима а од 1791 год. и познати словачки слависта Павел Јозеф Шафарик, као први директор новоосноване српске гимназије у Новом Саду.

Шафарик, иначе, није доживео почетак српско-словачке сарадње, у оквирима њихових матица, пошто је 1861. год. умро у Прагу, две године пре оснивања Матице словачке (1863) у Турчјанском Св. Мартину, али је у својим писмима из Новог Сада већ 1827. год. (узгред буди речено Матица српска је основана 1826. год.) Мартину Хамулијаку и Јану Колару, тадашњим водећим словачким личностима, предлагао оснивање Матице словачке по узору на Матицу српску итд. Тако је, у ствари, почињала и онда се током више од једног и по века развијала српско-словачка сарадња заснована на скоро идентичним културним и националнополитичким интересима, доживљавајући кулминацију нарочито у време појачане мађаризације и репресија угарских власти против немађарских народа у Угарској, као што је нпр. била

ликвидација Матице словачке (1875) а и, до почетка те исте године, затварање свих словачких средњих школа у Угарској (упркос и енергичном иступању Александра Трифунца, српског посланика у Угарском парламенту, против такве одлуке). Иако немам намеру да елаборирам овде ову проблематику, не могу а да, у овом контексту, не поменем ставове песника Јована Јовановића Змаја, који је већ 1865. год. писао да су Срби у свом националном препороду имали код Словака велику подршку и да Словаци, у то време, немају чак ни једног посланика у Угарском парламенту, и у складу са тиме, у свом часопису Змај он је „стављао на душу српским посланицима, којих је тада било дванаест, да бране и интересе словачког народа” (Живан Милисавац: *Словачке теме у поезију Јована Јовановића Змаја*, ин: *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov*, Zborník prác z vedeckej konferencie v Smolenciach, 1966, VSAV, Bratislava 1968: 222). Ову проблематику Змај истиче и у својој песми *Словак дротар*, која је штампана 1880 год: (Ко то селом иде?/ Ко то шором зове:/ „Лонце крпит, лонце,/ Шерпење, котлове?// Откуд иеш момче?/ Да ли из свог јата?/ „Ја долазим управ/ с високих Карпата”/ Па како је тамо, славске горе листе?/ Јесте л већем срећни,/ - Ил још на сад нисте?// А Јане нас гледа/ Подижући плећа,/ Као да нас пита:/ А шта је то срећа?/ Шта вам раде школе,/ Гимназије драге?/ Па Матица ваша, -/ Има л здраве снаге?// Уздахнуо Јане/ Па се горко смије:/ Свега ј тога било,- /Сад га више није”// Сећате се л радо/ Светлијега доба?/ купите л се често/ Код Штурова гроба?// „Сећамо се кадшто/ У дубини душе,- /док нам и тај спомен / силом не угуше.”/ А оре л се барем/ Веселе вам песме?/ - „Хеј! Та Словак данас/ Словак бити не сме.”/ Знаш ли барем једну/ Песму,- реци ми је!/ „Знао бих једну само, Ал весела није:// Њитро, мила Њитро,/ Ти словенска мати,/ Чо позрем на теба,/ Мусим заплакати!”). (Узгред буди речено и Змај је 1851. год. матурирао у Трнави у Словачкој).

У овом контексту, такође, не може а да се не помене чињеница да се српско-словачка сарадња није манифестовала само на нивоу контакта најзначајнијих књижевних, културних и политичких личности (какве су из редова Словака биле нпр.: Јан Колар, Павел Јозеф Шафарик, Милош Штефанович, Људовит Штур и његови следбеници „штуровци”, те Томаш Гарик Масарик (касније председник Чехословачке Републике), Вилијам Пау-

лини - Тот, Јозеф Подхрадски, Павел Мудроњ, Јозеф Милослав Хурбан, Светозар Хурбан Вајански, Милан Хоца, Самуел Дакснер и низ других а из редова Срба: Вук Караџић, Ђорђе Магарашевић, Бранко Радичевић, Ђура Даничић, Ј.Ј.Змај, Светозар Милетић, Александар Трифуна итд.), већ касније и у низу заједничких масовних националнополитичких зборова, односно сабора, којима је претходило договор из 1865. год., када су први потпредседник Матице словачке Карол Кузмани и вођа Срба у револуцији, генерал Ђорђе Стратимировић свечано разменили ратификациона документа српско-словачке изборне конвенције у Кулпинском изборном срезу, на основу којих је, 1869. год., као заједнички посланик Срба и Словака, у Угарски парламент изабран други потпредседник Матице словачке Вилијам Паулини - Тот а касније и, после неколико деценија неуспеха, на бази те исте конвенције 1905 и 1906. год. и Милан Хоца, касније министар просвете и министарски председник Чехословачке Републике у међуратном периоду. Један од првих таквих сабора био је нпр. у Петровцу 1904.год., на којем се окупило 8000 Словака и Срба да чују говоре Милоша Крну, Јаше Томића, Људевита Мичатека, Бранка Илића, Милана Хоцу, Косте Шијачког и других.

У овом контексту треба истаћи и заслуге, тзв. „доњоземских Словака” предака данашње словачке мањине у Војводини, о којој је др Јан Сирацки написао и следеће редове (види Петровац 1745 -1995, Скупштина општине Бачки Петровац 1995: 49):

„Темељи словачког насељавања у овим крајевима, који су настајали нарочито у 18. веку, били су очигледно чврсти; Словаци, свесни Словаци овде живе и данас, доказујући упркос времену и временима да се дуго може живети и изван старе домовине, односно домовине предака и не само очувати већ и развијати националну свест и сопствену словачку културу. У овом погледу, у поређењу са другим бројним словачким енклавама и дијаспорама у свету, Словаци у Војводини су скоро једини и јединствени...” У томе не мали удео има чињеница да су се „доњоземски Словаци” у потпуности активно укључили у поменути препород и српско-словачку сарадњу и упорно се трудили да унапреде и свој привредни и културни живот. Одмах после доласка у ове крајеве (1745. год., дакле педесетак година после Срба) основали су своју

цркву и школу и већ 1846. год. у Петровцу су основали Газдинско (привредно) удружење - прво земљорадничко кредитно друштво на територији бивше Југославије и то само две године после настанка првог таквог удружења у свету (Rochdal у Енглеској); 1845 год. основана је Недељна (народноваспитна) школа (Јан Стехло), 1850 библиотека (Штефан Хомола), 1866 основано је позориште (само пет година касније од оснивања Српског народног позоришта у Новом Саду а три године раније од београдског) итд. а у оквиру српско-словачке сарадње деловали су скоро сви ондашњи словачки интелектуалци. На пример. Феликс Кутлик (Sinnicolaу Маг, Румунија, 26. 03. 1843 - Кулпин, Југославија, 30. 06. 1890) не само што је писао историјске хајдучке приповетке (Хајдукова невеста, Смрт хајдука, Марко, Анастасија) већ је и савезничко-политички, у мају 1872. год., преговарао са српским прваком и Штуровим пријатељем Светозаром Милетићем.

Одједи, односно наставак те делатности са циљем очувања народног идентитета јављају се и у најсавременијој историји војвођанских Словака, нпр. у форми оснивања и континуиране, више него полавековне, делатности Друштва словакиста војводине, обнављања делатности Матице словачке у Југославији (у Петровцу 1990), у раду културно-уметничких друштава, аматерских позоришта итд.

Српско-словачка сарадња се наставља и непосредно после завршетка Првог светског рата, када нпр. бројни словачки представници (66 представника) на Великој скупштини уједињења гласају за припајање војводине Краљевини СХС и када је основана Словачка гимназија (1919) и штампарија (1919) у Бачком Петровцу а касније и Матица словачка у Југославији (1932), али у новонасталој држави Срби постају већински народ а војвођански Словаци национална мањина (нажалост, неки данашњи српски политичари оспоравају им и статус мањине, тврдећи да национална мањина могу да буду само припадници народа, чије се земље непосредно граниче са Србијом и Црном Гором) а неколико година после Првог светског рата почињу да се дешавају, чак, парадоксалне ствари. Тако, нпр., за разлику од првих директора Словака у најстаријој српској гимназији у Сремским Карловцима, који су тамо позивани да помажу, српски директори у првој сло-

вачкој гимназији (и скоро до данас једине словачке гимназије изван Словачке), били су овдашњим Словацима, од 1923.год. до почетка Другог светског рата, од стране београдских школских власти, практично натурани (изређала их се десеторица), чак што више, Просветни савет Министарства школства је почетком 1922. год. одлучио да се у Словачкој гимназији у Петровцу само на захтев родитеља може дозволити настава и на матерњем словачком језику (фрапантна сличност са савременим стањем у више насеља где живе Словаци- прим. С.Б.), док у вишим разредима чак ни то не, јер „тамо се настава мора одвијати само на државном језику” (види *Budučnost nášho školstva*, *Národná jednota* 8/ 122) и те исте године је, почетком маја, из Београда стигло у Петровац обавештење да, „ако до почетка ове школске године гимназија не буде имала властиту зграду, биће затворена и укинута” и да „Београд не намерава засад ни са чиме да допринесе изградњи зграде” (*Národná jednota* 19/ 22, уводник). На срећу, гимназија није укинута јер су војвођански Словаци уз помоћ Словачке, словачког исељеништва а нарочито сопственим прилозима и радом и овакав, на први поглед неиспуњив услов, испунили, тако да гимназија, изузетно успешно, ради и данас па, чак, омогућава школовање на матерњем језику и српским ученицима из околине (сваке школске године се уписује најмање једно српско одељење) и ученицима из Новог Сада, који се, због ограничених капацитета, не могу уписати у новосадске гимназије. Делимично и због овакве друге, мање лепе стране медаље, овај свој текст сам насловио историјска свест и савест.

Ипак, вратимо се основној теми. Упркос повременим падовима, српско-словачка сарадња траје а стручњаци са историјском свешћу и савешћу, који су ову област проучавали из различитих аспеката (Ристо Ковијанић, Јан Кмећ, Милан Крајчовић, Живан Милисавец, Златко Клаћик и др.), успели су да ову проблематику и афирмишу и да је научно осветле, чиме су и сами знатно допринели тој сарадњи, али, нажалост, њихова изванредна дела никада нису била довољно шире презентирана, тако да су са њима упознати, по правилу, само стручни и научни кругови. Њима данас додајемо и име магистра Небојше Кузмановића чија се књига Сусретање култура - српско-словачке књижевне везе Риста Кови-

